

Ivan Pirozhnik

Akademia Pomorska
Ślupsk
ipir951@gmail.com

MIGRACJE ZEWNĘTRZNE JAKO CZYNNIK BEZPIECZEŃSTWA DEMOGRAFICZNEGO BIAŁORUSI

EXTERNAL MIGRATION AS THE FACTOR OF DEMOGRAPHIC SAFETY OF BELARUS

Zarys treści: W artykule podjęto zagadnienia dynamiki i rozwoju ludności Białorusi w okresie transformacji gospodarczej i oddziaływania czynników migracyjnych na ogólną liczebność populacji oraz stan bezpieczeństwa demograficznego kraju. Na podstawie spisów powszechnych ludności dokonano analizy ogólnej dynamiki liczby ludności, tendencji zmian jej struktury wiekowej oraz procesów kształtowania zasobów siły roboczej. Obniżenie wskaźników dzietności, wzrost ubytku naturalnego oraz starzenie się społeczeństwa spowodowały, że w ostatnim okresie ważnym czynnikiem uzupełnienia liczebności populacji stały się migracje międzynarodowe, które uaktywniły się w krajach postradzieckich pod wpływem zabiegów odnowienia integracji gospodarczej oraz kryzysów lokalnych różnej genezy. Szczególną uwagę zwrócono na strukturę geograficzną międzynarodowej migracji na Białorusi. Na podstawie salda krajowych i międzynarodowej migracji ludności w obwodach tego państwa dokonano ich typologii. Zestawienie wielkości salda naturalnego ubytku i migracyjnego napływu ludności na Białoruś w latach 2001-2015 wskazuje na raczej negatywne oddziaływanie migracji międzynarodowych na liczebność populacji, co wywołuje ogólny ubytek ludności. Migracje zarobkowe w warunkach próby odnowienia integracji gospodarczej wykazują tendencje wzrostowe, co powoduje napływ pracowników kontraktowych na Białoruś, przy jednoczesnym, nie w pełni rejestrowanym, odpływie siły roboczej z tego kraju na rynek rosyjski. W układzie regionalnym migracji zarobkowych obserwuje się dominację powiązań z rynkiem Rosji oraz znaczny wzrost liczby imigrantów z Ukrainy, co bezpośrednio jest związane z kryzysem politycznym w obwodach południowo-wschodnich tego kraju. Wzrastająca liczba uchodźców i osób poszukujących ochrony we współczesnym ruchu migracyjnym w wyniku procesów kryzysowych w sąsiadujących z Europą regionach pokazuje, że Białoruś została włączona w system regulacji globalnych przepływów migracyjnych i powinna poszukiwać nowych mechanizmów regulacyjnych i form współpracy z krajami UE.

Słowa kluczowe: dynamika ludności, ruch naturalny ludności, migracje międzynarodowe, migracje zarobkowe, uchodźcy, osoby poszukujące ochrony, struktura geograficzna migracji

Key words: the dynamics of the population, vital statistics, international migration, labor migration, refugees, people seeking protection, the geographical structure of migration

Wstęp

Od połowy ubiegłego stulecia migracje międzynarodowe w celu osiedlania się w miejscach uznanych za bardziej atrakcyjne, a także krótkookresowe migracje zarobkowe w Europie stały się czynnikiem, który w sposób istotny zaczął wpływać na dynamikę i wielkość populacji oraz tempo jej zmian w wielu krajach. Region Europy Środkowej i Wschodniej, w tym Białoruś, aktywnie dołączyły do takich procesów dopiero po upadku bloku socjalistycznego i rozpoczęcia szeroko zakrojonych procesów transformacji społeczno-politycznej i gospodarczej. Rozpatrując transformację z perspektywy zmiany długookresowej na płaszczyźnie etnicznej i kulturowej, należy podkreślić jej znaczenie i konsekwencje dla rynków pracy. Wywołuje ona bowiem gwałtowne zaburzenia i sytuacje kryzysowe. Jak wykazują badania ekonomistów, geografów, socjologów z Polski (Matkowska 2011, Kałuża-Kopias 2014, Długosz 2012, Nowotnik 2011) oraz Białorusi (Antipova, Korotajev 2014, Tihonova, Krasinets 2015, Artjuhin, Pushkevich 2015, Zlotnikov 2014), głównymi czynnikami wpływającymi na wybór kraju zamieszkania w większości przypadków są: możliwości zatrudnienia, znajomość języka, bliskość geograficzna, związki historyczno-kulturowe oraz formalne lub nieformalne związki pomiędzy migrantami. Współczesne procesy ludnościowe w Europie i innych krajach uprzemysłowionych postrzegane są w aspekcie teorii drugiego przejścia demograficznego (Kurek 2012). Według tej koncepcji współczesne przemiany demograficzne, polegające na zmianach zachowań prokreacyjnych prowadzących do spadku dzietności poniżej poziomu gwarantującego zastępowalność pokoleń, wiążą się głównie z modelem rodziny i zasadami jej ewolucji oraz są wynikiem przeobrażeń w sferze wartości, postaw i zachowań społeczeństwa. W czasie pierwszego przejścia demograficznego wysoki przyrost naturalny ludności był rekompensowany dużym ubytkiem migracyjnym, natomiast podczas drugiego to ubytek naturalny ludności jest częściowo równoważony przez dodatni bilans migracyjny w wyniku wzmożonego napływu ludności w celach zarobkowych z krajów mniej zamożnych. Na Białorusi, jak i w większości krajów Europy Środkowej i Wschodniej, w tym Polski, za dodatkowy czynnik spadku dzietności i poziomu ruchu naturalnego ludności uważa się również proces transformacji ustrojowej i gospodarczej, który przyspieszył wymienione przemiany demograficzne (Kurek 2012, s. 221).

Celem artykułu jest przedstawienie obecnych i przyszłych tendencji w kształtowaniu się międzynarodowych migracji przesiedleńczych i zarobkowych oraz ich wpływ na zmiany demograficzne Białorusi. Nasilenie zjawisk kryzysowych w krajach postradzieckich, zaostrzenie ich przebiegu w ostatnich latach na Ukrainie oraz w wielu regionach przylegających do Europy spowodowało nasilenie ruchu migracyjnego uchodźców i osób poszukujących ochrony, dla których Białoruś stała się nie tylko krajem tranzytowym, ale i docelowym. Według przyjętej definicji wykorzystywanej w pracy za emigrantów uważa się takie osoby, które wymeldowały się z pobytu stałego w celu wyjazdu za granicę, natomiast imigrant jest określany jako osoba, która zameldowała się w kraju na pobyt stały. Migracje zarobkowe uwzględniają statystyki zorganizowanej siły roboczej przybywającej do kraju i wyjeżdżającej na podstawie kontraktów i umów o pracę, prowadzone przez służby migracyjne.

Dla uzupełnienia danych o ruchu uchodźców brano pod uwagę roczne raporty Urzędu komisarza ONZ ds. uchodźców (*Report...* 2015). Analizę oparto na danych statystycznych publikowanych w Rocznikach Demograficznych Białorusi, stąd ocena stanu procesów i ich układ przestrzenny ogranicza się tylko do dostępnego materiału na szczeblu kraju lub większych jednostek administracyjnych (obwodów). Dla zarysowania ogólnego portretu migrantów i głównych czynników wywołujących migracje zostały wykorzystane najnowsze opracowania badań socjologicznych (Ambrazhevich 2014, Artjuhin, Pushkevich 2015).

Dynamika demograficzna ludności Białorusi w okresie transformacji gospodarczej oraz główne czynniki migracyjne

Ludność Republiki Białoruś na początku 2015 roku wyniosła 9480,9 tys. osób (z czego 76% stanowiła ludność miejska, a 24% – wiejska). Według liczby mieszkańców Białoruś zajmuje 5 miejsce wśród krajów WNP (po Rosji, Ukrainie, Uzbekistanie i Kazachstanie) oraz 17 miejsce w Europie, lokując się w grupie krajów z porównywalnym potencjałem demograficznym. Ustępuje pięciu krajom (Węgry, Czechy, Portugalia, Grecja, Szwecja), wyprzedzając nieznacznie jedynie Austrię i Bułgarię. Największą liczbę ludności Białoruś osiągnęła przed upadkiem ZSRR, a w następnych latach nastąpił spadek ogólnej liczby populacji (tab. 1).

Tabela 1

Ogólna dynamika ludności Białorusi w latach 1959-2015

Table 1

General dynamics of the population of Belarus in 1959-2015

Wyszczególnienie	1959	1970	1979	1989	1999	2009	2015
Ogólna liczba ludności (w tys.)	8055,7	8992,2	9532,5	10 151,8	10 045,2	9513,6	9480,9
Urodzenia na 1 tys. ludności	24,4	16,2	16,0	15,1	9,3	11,5	12,5
Zgony na 1 tys. ludności	6,6	7,6	9,9	10,2	14,2	14,2	12,8
Oczekiwana długość życia	70,3	72,5	71,4	71,8	67,9	70,5	73,2

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Demographic yearbook...* 2016

Nowoczesny rozwój demograficzny Białorusi charakteryzuje szereg tendencji właściwych dla krajów o niskich wskaźnikach naturalnej reprodukcji, charakterystycznych dla etapu drugiego i trzeciego przejścia demograficznego. Negatywne tendencje w rozwoju demograficznym kraju występują przez dłuższy czas. Już od ponad 25 lat, zaczynając od 1978 roku, kiedy to współczynnik reprodukcji był niższy niż minimum wymagane dla zabezpieczenia reprodukcji prostej, Białoruś nie

odnawia ogólnej liczby swych mieszkańców (Shakhot'ko 2007). Jednak ze względu na korzystną strukturę wieku i płci ludności aż do początku 1990 roku liczba ludności Republiki stale rosła. Dopiero w 1994 roku Białoruś weszła w jakościowo nowy etap w swoim rozwoju demograficznym – depopulację, która ma długoterminowy charakter (Artjuhin, Pushkevich 2014, s. 43). Ze względu na zmiany w zachowaniach reprodukcyjnych współczesnej populacji nastąpiło zmniejszenie płodności kobiet. Wzrost poziomu rozwoju społeczno-gospodarczego powoduje starzenie się ludności oraz powolny wzrost średniej długości życia. Naturalny ubytek i roczne obniżenie ogólnej liczby ludności, a także migracje zewnętrzne kształtują ujemny bilans demograficzny Białorusi. Roczna dynamika wzrostu liczby ludności i jej naturalnego przyrostu obserwowana jest jedynie w miastach, a na obszarach wiejskich zauważa się stałą tendencję do wyludniania, z roczną redukcją populacji, wskutek nadwyżki liczby zgonów nad liczbą urodzeń. Negatywne parametry demograficznego rozwoju i migracji stanowią zagrożenie demograficzne, a zatem powinny być stale monitorowane w celach zachowania bezpieczeństwa narodowego oraz tworzenia warunków niezbędnych dla zrównoważonego rozwoju demograficznego kraju. Przez ostatnie 15 lat notowany jest niewielki wzrost liczby ludności miejskiej (średnio 0,3% w latach 1999-2009) przy utrzymującej się redukcji ludności wiejskiej (1,9% w tym okresie). Różnice w rozwoju demograficznym obszarów miejskich i wiejskich są wynikiem utrzymującej się dysproporcji w rozwoju społeczno-gospodarczym tych obszarów, co powoduje odpływ ludności czynnej zawodowo do miast, wywołując starzenie demograficzne ludności wiejskiej oraz wzrost śmiertelności i inne zjawiska negatywne (Antipova, Korotajev 2014, s. 92-93).

Charakterystyczną cechą sytuacji demograficznej jest zróżnicowanie przestrzenno-terytorialne, które przejawia się na poziomie regionów (obwodów), zwłaszcza na obszarach wiejskich. Demografowie stwierdzają, że dynamika naturalnego ruchu ludności wiejskiej Białorusi w ostatnich dziesięcioleciach ma charakter kontynuacji trendów z drugiej połowy lat 70. Wówczas na obszarach wiejskich, po raz pierwszy od czasów II wojny światowej, a dwadzieścia lat wcześniej niż w miastach, śmiertelność przekroczyła wskaźnik urodzeń i zaczął się naturalny spadek liczby ludności (Shakhot'ko 2007, s. 29). W miastach obserwuje się roczny wzrost ogólnej liczby i przyrostu naturalnego ludności. Natomiast obszary wiejskie charakteryzują się stałą tendencją spadkową w liczbie ludności i spadkiem wskaźnika przyrostu naturalnego populacji. Liczba mieszkańców ośrodków miejskich w latach 2002-2014 zwiększyła się o 291,9 tys. osób (z 6982,9 tys. do 7274,8 tys. osób). Natomiast liczba ludności wiejskiej w tym okresie spadła o 674,6 tys. osób (23,1%) i 1.01.2014 r. stanowiła 2193,4 tys. osób (Tihonova, Fokejeva 2015, s. 18).

Kryzys społeczno-ekonomiczny w okresie transformacji gospodarczej kraju przyspieszył negatywne procesy demograficzne, czyli zmniejszanie się ogólnej liczby populacji od 1994 roku. Dopiero po 20 latach ukierunkowanie polityki demograficznej na stymulowanie przyrostu naturalnego oraz zwiększenie zewnętrznego napływu migracyjnego po raz pierwszy w 2014 roku spowodowało wzrost ogólnej liczby ludności, która w kolejnym roku osiągnęła 9480,9 tys. osób. Saldo naturalnego ruchu nadal pozostaje ujemne (w 2013 r. – 7400 osób), ale w porównaniu z 2004 rokiem naturalny ubytek zmniejszył się o 43,8 tys. osób, czyli wyludnianie trwa

nadal, ale jego intensywność zmniejsza się. Nie ma powodu, aby mówić o stabilnym wzroście populacji. Będzie to nadal uzależnione od napływu migracyjnego ludności z innych krajów, który z kolei zależy od ogólnych tendencji rozwoju regionalnego w Eurazji. Aby napływ migracyjny mógł być kontynuowany, w dłuższej perspektywie kraj ten potrzebuje aktywnej polityki migracyjnej i bardziej liberalnego ustawodawstwa w odniesieniu do pracowników migrujących przybywających do Białorusi.

Szczególną uwagę należy zwrócić na zmiany w strukturze wieku i płci ludności. Z analizy wynika, że udział ludności w wieku poprodukcyjnym w okresie 20 lat pomiędzy powszechnymi spisami ludności (1989-2009) wzrósł z 19,5 do 22,5% i przewiduje się, że w 2020 roku powinien osiągnąć 26,7% (tab. 2). Zmiany w strukturze wiekowej ludności, np. proces starzenia się, są procesem wieloletnim (obserwuje się je w całym okresie powojennym), a wynikają one głównie z gwałtownego spadku liczby urodzeń, co wpłynęło na liczbę i udział dzieci w całej populacji.

Tabela 2

Struktura wiekowa ludności Białorusi (%) w latach 1959-2014

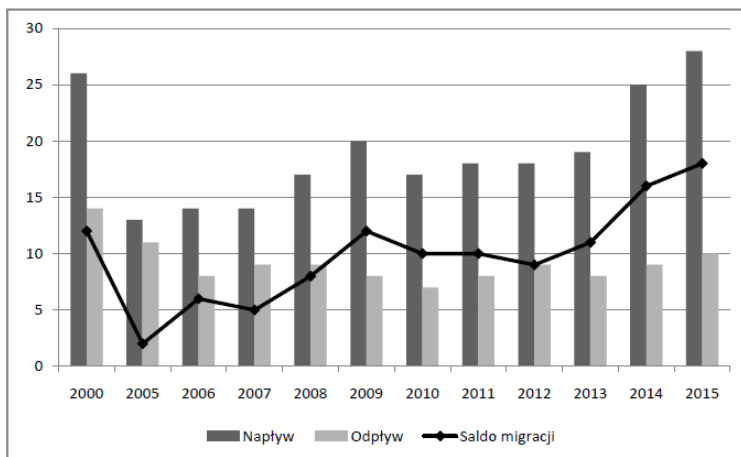
Table 2

The age structure of the population of Belarus (%) in the years 1959-2014

Rok	Ludność w wieku		
	przedprodukcyjnym	produkcyjnym	poprodukcyjnym
1959	24,5	56,0	19,5
1970	31,0	52,8	16,2
1989	24,5	56,0	19,5
2005	19,3	59,3	21,4
2010	15,9	61,6	22,5
2014	17,0	58,6	24,4
2020*	18,2	55,1	26,7
2030*	17,5	52,5	30,0

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Demographic yearbook...* 2016

Studia białoruskich demografów (E. Antipova, M. Artjuhin, L. Shakhot'ko, L. Tihonova i in.) wskazują ważną rolę zewnętrznej migracji w stabilizacji ogólnej liczby ludności, co przyczyniło się do spowolnienia się depopulacji w kraju. W latach 2002-2013 obserwuje się dodatnie saldo tychże migracji. Jeśli w 2002 roku z Białorusi wyjechało 13,4 tys. osób, to w 2013 r. już tylko 7,8 tys. Jednocześnie w tych samych latach liczba przyjazdów imigrantów wyniosła odpowiednio 18,9 tys. i 19,4 tys., przekraczając w 2015 r. 28 tys. (tab. 3). W latach 2002-2013 całkowity bilans dodatni migracji zewnętrznej ludności do Białorusi wyniósł 86,7 tys. osób (ryc. 1).

Ryc. 1. Dynamika migracji zewnętrznych Białorusi w latach 2000-2015 (tys. osób)
Fig. 1. Dynamics of external migration of Belarus in 2000-2015 (thous. persons)

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Demographic yearbook...* 2016

Tabela 3

Międzynarodowy ruch migracyjny na Białorusi w latach 2010-2015 (tys. osób)

Table 3

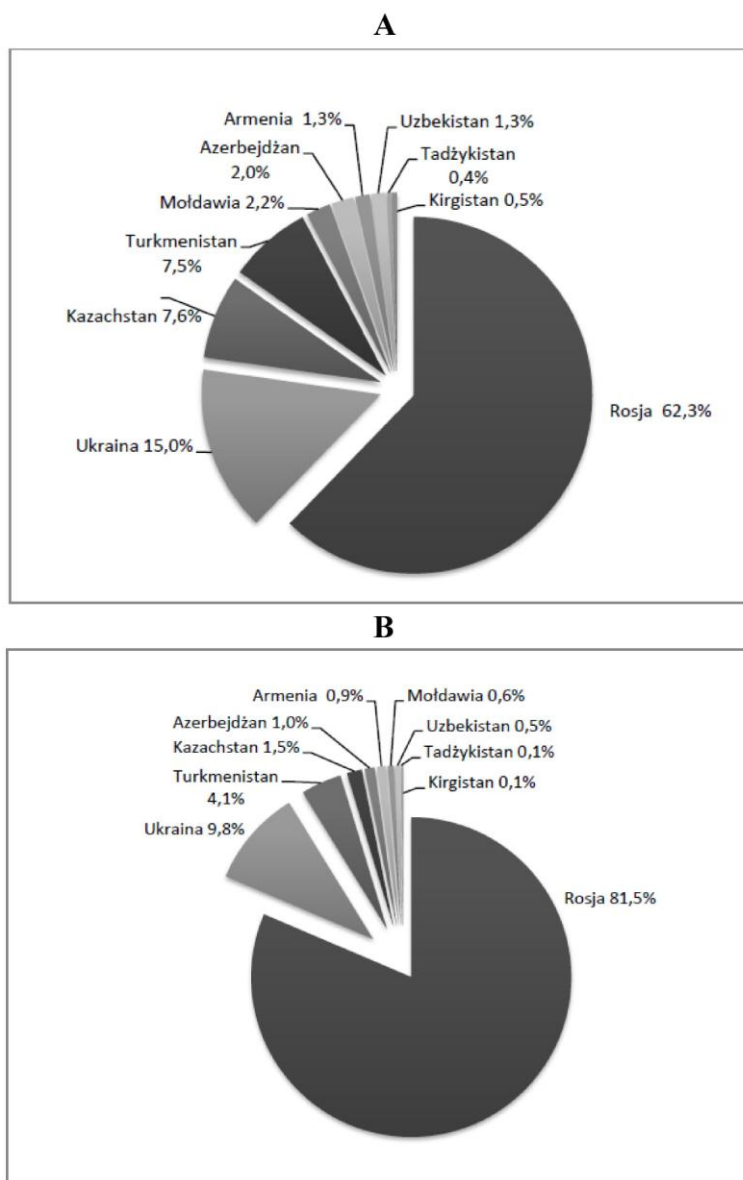
International migration movement in Belarus in 2010-2015 (thous. persons)

Wyszczególnienie	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Przybyło na pobyt stały	17,2	17,5	18,0	19,4	24,9	28,3
– w tym z krajów WNP	14,3	14,7	13,4	14,7	19,9	22,5
– z krajów spoza WNP	2,9	2,8	4,6	4,8	5,1	5,8
Wyjechały na pobyt stały	6,9	7,6	8,7	7,8	9,2	9,9
– w tym do krajów WNP	5,1	5,8	6,5	5,4	5,9	6,7
– do krajów spoza WNP	1,8	1,8	2,2	2,4	3,3	3,2
Migracyjny napływ	10,3	9,9	9,3	11,6	15,7	18,5
– w tym z krajów WNP	9,3	8,9	6,9	9,3	13,9	15,8
– z krajów spoza WNP	1,0	1,0	2,4	2,3	1,8	2,7
Naturalny ubytek ludności	-29,1	-25,9	-10,6	-7,3	-3,0	-1,0
Ogólna liczba ludności	9500,0	9481,2	9465,2	9463,8	9468,2	9480,9
Ubytek w stosunku do roku poprzedniego	-13,6	-18,8	-16,0	-1,4	+4,4	+12,7

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Demographic yearbook...* 2016

W układzie przestrzennym geograficznych kierunków migracji decydującą rolę odgrywają państwa postradzieckie, zwłaszcza wymiana z Rosją (ryc. 2), a w okre-

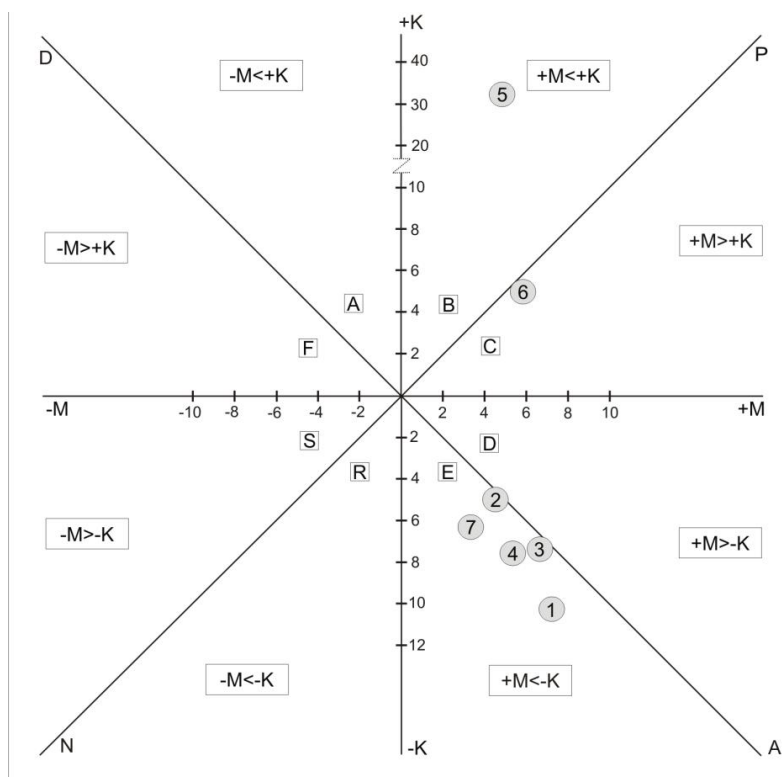
się ostatnich trzech lat również napływ migracyjny z Ukrainy wywołany kryzysem w obwodzie donieckim i ługańskim.

Ryc. 2. Struktura geograficzna międzynarodowej migracji Białorusi w 2013 r.: A – przyjazdy, B – wyjazdy (%)

Fig. 2. The geographical structure of international migration of Belarus in 2013: A – arrivals, B – trips (%)

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Demographic yearbook...* 2016

Ryc. 3. Saldo krajowych (K) i międzynarodowych (M) migracji ludności w obwodach Białorusi w latach 2012-2014 (tys. osób). A, B... E – typy regionów (wyjaśnienia w tekście); 1-7 obwody (regiony): 1 – brzeski, 2 – witebski, 3 – homelski, 4 – grodzieński, 5 – m. Mińsk, 6 – miński, 7 – mohylewski

Fig. 3. The balance of domestic (K) and international (M) migration of the population in regions of Belarus in 2012-2014 (thous. persons). A, B... E – the types of regions (explanation in the text); 1-7 circuits (regions): 1 – Brest 2 – Vitebsk, 3 – Homel, 4 – Grodno, 5 – Minsk city, 6 – Minsk, 7 – Mogilev

Źródło: opracowanie własne

W okresie występowania wewnętrznych zjawisk kryzysowych (kryzys finansowy i dewaluacja 2011 r.), jak i czynników zewnętrznych (kryzys polityczny na Ukrainie) ogólny napływ migracji zagranicznych w latach 2010-2014 na Białoruś wyniósł 97,1 tys. osób. W tym samym czasie 40,2 tys. osób emigrowało z tego kraju, a zatem saldo wyniosło +56,9 tys. osób. Zestawienie bilansu krajowych i międzynarodowych migracji w przekroju obwodów (regionów) Białorusi za lata 2012-2014 wykazało, że najwyższe saldo krajowego napływu migracyjnego zarejestrowano w mieście stołecznym Mińsk (+40,0 tys. osób) oraz obwodzie mińskim (+5,4 tys. osób), (ryc. 3). W pięciu pozostałych obwodach saldo krajowego ruchu migracyjnego było ujemne (największe w obwodzie brzeskim – 10,5 tys. osób oraz grodzieńskim – 7,9 tys. osób). Natomiast saldo międzynarodowej migracji we wszystkich

obwodach było dodatnie (największe w obwodach brzeskim i homelskim po 6,7 tys. osób oraz mińskim +6,0 tys., a najmniejsze w obwodach witebskim +4,5 tys. osób i mohylewskim +3,5 tys.). Przedstawienie salda na tle krajowego i międzynarodowego ruchu migracyjnego (ryc. 3) pokazuje, że miasto stołeczne Mińsk należy do typu B, gdzie dodatnie saldo krajowego ruchu migracyjnego jest większe od salda wymiany międzynarodowej, a obwód miński (typ C) ma wyższe saldo wymiany międzynarodowej w porównaniu z saldem ruchu krajowego. Pozostałe obwody należą do typu E, gdzie ujemne saldo krajowych migracji jest większe od dodatniego salda ruchu międzynarodowego. Wskazane cechy pewnej polaryzacji układu przestrzennego i ukierunkowania migracji krajowych i międzynarodowych do regionu stołecznego powinno być uwzględniane w strategiach rozwoju regionalnego. Większa koncentracja imigrantów zagranicznych w południowych obwodach (brzeski, homelski) jest skutkiem bezpośredniego sąsiedztwa z Ukrainą oraz obecnością niewielkiej ukraińskiej diaspory w tych obwodach.

Wielu białoruskich badaczy (Artjuhin, Pushkevich 2014, 2015, Tihonova, Krasi-nets 2015, Privalova, Stanisevskaya 2014) uważają, że dodatnie saldo migracji zagranicznych wspomogło w znacznym stopniu skompensowanie naturalnego ubytku liczby ludności. Sądzone, że w wyniku pozytywnej dynamiki zarejestrowanej migracji zewnętrznej w ciągu ostatnich 20 lat odegrała ona pozytywną rolę w rozwoju demograficznym kraju. Tak więc naturalny spadek liczby ludności w latach 1994-2013 wyniósł 787,9 tys. osób. Gdyby nie było dodatniego salda migracji zewnętrznej ludności do roku 2014, ogólna liczba ludności kraju uległaby zmniejszeniu do 9286,0 tys. osób, czyli o 14,9% w stosunku do początku okresu depopulacji w roku 1994. W rzeczywistości liczba ludności na początku 2014 roku wyniosła 9468,1 tys. osób, głównie pod wpływem dodatniego salda migracji zewnętrznych (Artjuhin, Pushkevich 2014, s. 46).

Badania ruchu migracyjnego w porównaniu z ogólnymi danymi dynamiki populacji w okresie pomiędzy spisami powszechnymi ludności (Zagorets 2011, s. 82), wykazują jednak, że liczba imigrantów z Białorusi w ujęciu organów statystycznych nie jest kompletna, a ogólny bilans migracji zewnętrznej w latach 1999-2009 był ujemny w całym kraju. Zniekształcenie statystyk migracji zagranicznych w Republice stwarza wiele trudności w pracach instytucji państwowych kontrolujących te procesy, uniemożliwia właściwie uwzględnienie wpływów migracji na kształtowanie zasobów siły roboczej.

Ogólny ubytek ludności pod wpływem oddziaływania migracji zagranicznych na Białorusi w latach 2001-2015 można oszacować na podstawie analizy dynamiki ogółu ludności, ruchu naturalnego oraz wielkości ruchu migracyjnego. Łączny spadek liczby ludności w latach 2001-2015 wyniósł -419,0 tys. osób (z 9900 tys. do 9481 tys.). Jednak w związku z migracją międzynarodową ogólny bilans w analizowanym okresie wyniósł +132,9 tys. Od 2013 roku saldo migracji międzynarodowej było wyższe niż naturalny ubytek ludności, co wypełniło ujemną statystyczną różnicę ogółu ludności, pokrytą napływem imigrantów. Jednakże ogólna liczba ludności kraju przy oddziaływaniu ubytku naturalnego powinna była osiągnąć w 2015 roku 9436,5 tys. osób, a biorąc pod uwagę bilans wymiany międzynarodowej (+132,9) – 9569,4 tys. Oznacza to, że ogół ludności kraju powinien wynieść 88,4 tys., więcej

niż oszacowany przez organy statystyczne w 2015 roku (9481 tys. osób). Ujawniona różnica odzwierciedla utratę ludności wskutek nierejestrowanej migracji za granicę. Roczne oszacowane ujemne saldo wymiany migracyjnej Białorusi za lata 2001-2015 stanowi około 6 tys. osób. Jest to skutek braków w systemie rejestracji migracji międzynarodowej. Można oszacować, że międzynarodowa migracja za lata 2001-2015 pokryła 21% całkowitego spadku populacji (tab. 4). Wzrost salda migracji międzynarodowych obserwuje się od 2013 roku, gdyż ich udział w ostatnim okresie 2013-2015 (w ogólnym jego bilansie), wynosi 34,5%, co jest niewątpliwie konsekwencją wzrostu napływu migracyjnego z Ukrainy z powodu kryzysu w regionie południowo-wschodnim. W międzynarodowej wymianie migracyjnej Białoruś występowała jako dostawca siły roboczej do innych krajów. W związku z nasilającymi się tendencjami depopulacji i znacznego obniżenia zasobów własnej siły roboczej w najbliższej perspektywie potrzebne są niezwłoczne działania po odwróceniu tego trendu.

Tabela 4

Dynamika salda ubytku naturalnego i migracyjnego ludności na Białorusi w latach 2001-2015 (tys. osób)

Table 4

The dynamics of the balance of natural wastage and migrant influx in Belarus in 2001-2015 (thous. persons)

Wielkość	2001	2002	2003	2004	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015
Naturalny ubytek ludności	48,6	57,9	54,7	51,1	51,4	41,7	29,4	26,0	25,8	29,1	25,9	10,6	7,3	3,0	1,0
Napływ migracyjny	9,1	5,6	5,2	2,1	1,9	5,6	4,7	8,1	12,2	10,3	9,9	9,3	11,6	15,7	18,5

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Demography...* 2016

Tak więc rozwój demograficzny Białorusi w drugiej połowie XX i początku XXI wieku charakteryzuje się stałym spadkiem liczby urodzeń i wzrostem umieralności (zwłaszcza ludności wiejskiej), następuje zmniejszenie długości życia, przyspieszenie procesu starzenia się ludności i depopulacja obszarów wiejskich. Poprawa krótkoterminowych parametrów demograficznych ostatniej dekady nie stwarza utrwalonych podstaw do stabilizacji populacji, która stale się zmniejsza (zob. tab. 1). Narodowy Program Bezpieczeństwa Demograficznego Białorusi na lata 2011-2015 zakładał, poza znacznym wzrostem dzietności (1,55-1,65 w 2015 r.) i trwałym wzrostem napływu migracyjnego (14 tys. osób w 2015 r.), możliwość stabilizacji liczby ludności w 2015 roku na poziomie 9,44-9,45 mln osób.

Prognoza liczby ludności na lata 2016-2050, przeprowadzona przy założeniach: utrzymanie trwałego salda napływu migracyjnego w wysokości 14 tys. osób rocznie, wzrost długości życia o 2 lata w ciągu dekady, zwiększenie współczynnika dzietności do 1,7 w 2030 roku i jego ustabilizowanie do końca horyzontu prognozy, wyka-

zuje dalszy stały spadek liczby ludności Białorusi (Antipova, Fokejeva 2012). Według średniego wariantu prognozy, pod warunkiem pełnej realizacji wszystkich zadań Narodowego Programu Bezpieczeństwa Demograficznego na lata 2011-2015 i zachowaniu osiągniętych parametrów do roku 2050, liczba mieszkańców Białorusi zostanie obniżona nieznacznie i może osiągnąć 9,4 mln osób w 2050 roku. Jednak pogarszająca się sytuacja gospodarcza i niepełne wdrożenie środków w ramach tego programu może doprowadzić do zwiększenia tempa spadku liczby ludności (pomimo wzrostu łącznych wskaźników dzietności, średniej długości życia i salda migracji), w wyniku czego w 2030 roku wielkość populacji może spaść do 9,1 mln osób, a w 2050 roku do 8,6 mln osób (Antipova, Fokejeva 2012). Względna stabilizacja populacji na obecnym poziomie w całym okresie prognozy będzie osiągalna tylko przy stałym dodatnim saldzie migracji w wysokości 55-65 tys. osób rocznie. Ze względu na brak zasobów ludzkich i wysokiego obciążenia demograficznego osobami starszymi w wieku poprodukcyjnym istnieje potrzeba dalszego wzmocnienia polityki migracyjnej, przy czym główny nacisk powinien być ukierunkowany nie tylko na tymczasową migrację zarobkową, lecz również na przyciąganie imigrantów do stałego zamieszkania na Białorusi.

Migracje zarobkowe w warunkach odnowienia integracji gospodarczej

Podstawowymi cechami rynku pracy Białorusi pozostaje niewysoki udział sektora prywatnego oraz nadmierny interwencjonizm państwowy. Przy ciągłym poszerzaniu się integracji gospodarczej (w państwach postradzieckich dotyczy to Eurazjatyckiej Unii Gospodarczej pięciu państw oraz Państwa Związkowego Białorusi i Rosji) migracje zarobkowe stają się faktycznym miernikiem procesów integracyjnych i narzędziem regulacji krajowych i regionalnych rynków pracy. Podane wskaźniki migracji odzwierciedlają różnokierunkowość ich wpływu na ogólną liczbę ludności i rynek zatrudnienia. Porównując liczbę ludności z danymi ruchu naturalnego (ubytku naturalnego) oraz saldem napływu migracyjnego widać, że formalny imigracyjny napływ w okresie międzypisowym raczej nie występuje. Tak jak większość przemysłowych krajów Europy Środkowej i Wschodniej Białoruś notuje ogólny odpływ ludności. Ocena marketingowego centrum badań rynku pracy wykazywała, że państwo to w okresie 1995-2011 utraciło 430 tys. emigrantów, co stanowi około 2,5% ogólnej liczby ludności (Akulova, Kirhner, Shimanovich 2013, s. 10).

W takiej sytuacji rynek zatrudnienia Białorusi od dłuższego czasu generuje migracje zarobkowe. Istnieje zapotrzebowanie na siłę roboczą w wielu pracochłonnych sektorach słabo zreformowanej gospodarki. Jednocześnie jest tendencja do przesuwania na wyżej opłacane rynki części wysoko kwalifikowanych pracowników. Wielkość migracji zarobkowych w okresie 2000-2010 kształtowała się na poziomie 4-5 tys. imigrantów i 2 tys. emigrantów (Tihonowa, Krasinets 2015, Shimanovich, Chubrik 2013). Dopiero od 2010 roku przepływy imigrantów zaczęły gwałtownie rosnąć, co wynika zarówno z zapotrzebowań rynku zatrudnienia w warunkach depopulacji ludności, jak i z liberalizacji nowo przyjętej Ustawy Republiki Białoruś regulującej sprawę zewnętrznej migracji zarobkowej. Ustawa z lipca 2011 roku zniosła

wymogi posiadania licencji na ściąganie do Republiki Białoruś zagranicznej siły roboczej, usprawniła praktykę udzielania pracodawcom zezwoleń, które muszą być uzyskane jedynie w przypadku zatrudniania ponad 10 pracowników z zagranicy. Cudzoziemcy również mogą szukać pracy na własną rękę korzystając z usług osób prawnych i przedsiębiorców indywidualnych.

Wskutek oddziaływania tych czynników liczba imigrantów zarobkowych w 2015 roku przekroczyła 31,8 tys., a emigrantów utrzymuje się na poziomie 5-6 tys. osób rocznie (tab. 5). Ponad trzykrotny wzrost imigrantów zarobkowych w minimalnym stopniu został spowodowany procesami integracyjnymi w euroazjatyckiej przestrzeni gospodarczej (Białoruś, Rosja, Kazachstan) oraz był znacznie przyspieszony przez kryzys polityczno-gospodarczy w południowo-wschodnich obwodach Ukrainy. Niestabilna sytuacja gospodarcza oraz działania zbrojne spowodowały, że liczba migrantów zarobkowych z Ukrainy, która w latach 2011-2012 kształtowała się na poziomie 2-3 tys. osób, w 2013 roku przekroczyła 6,9 tys., a w 2014 roku osiągnęła poziom 17,8 tys. W 2015 roku wielkość ta obniżyła się do poziomu 14,0 tys. osób.

Tabela 5

Układ regionalny migracji zarobkowych w obwodach Białorusi w latach 2011-2015 (osób, a – wjazd z zagranicy, b – wyjazd)

Table 5

Layout regional economic migration in the regions of Belarus in 2011-2015 (persons, a – entry from abroad, b – trip)

Regiony/obwody		2011	2012	2013	2014	2015	
						osób	%
Republika Białoruś	a	8434	8781	22 497	37 868	31 768	100,0
	b	5522	6534	5715	5441	6328	100,0
brzeski	a	1210	847	2107	4415	2840	8,9
	b	–	11	–	89	37	0,6
witebski	a	464	293	735	1554	1581	5,0
	b	195	469	490	420	839	13,3
homelski	a	697	860	1206	3600	4283	13,5
	b	612	607	659	949	1098	17,5
grodzieński	a	371	363	1266	2373	2525	7,9
	b	98	91	88	12	121	1,9
m. Mińsk	a	3662	4891	13 170	18 947	11 977	47,1
	b	3168	3611	3288	2462	2194	34,7
miński	a	1242	1085	2738	4899	4455	14,0
	b	633	543	267	356	271	4,3
mohylewski	a	788	442	1275	2080	1107	3,3
	b	816	1202	923	1153	1768	27,9

Źródło: opracowanie własne na podstawie *Uchet...* 2016

Ogólny międzynarodowy układ przestrzenny migracji zarobkowych na Białoruś kształtują kraje postradzieckie, na które w 2015 roku przypadło 65% wszystkich imigrantów. W tym: 10,5% stanowiły kraje Eurazjatyckiej Unii Gospodarczej (m.in. 2,2 tys. osób), około 45% Ukraina, ponad 7% kraje Azji Centralnej (Tadżykistan, Turkmenia, Uzbekistan) oraz 3% kraje Zakaukazia (Azerbejdżan, Gruzja). Z krajów spoza WNP pochodziło około 35% imigrantów zarobkowych, wśród których ponad 24% stanowili imigranci z Chin. Udział sąsiednich krajów bałtyckich (Litwa, Łotwa, Estonia) był trzykrotnie wyższy (2,7%) od udziału krajów Grupy Wyszehradzkiej (0,9%). Wyjazdy emigrantów zarobkowych z Białorusi w ciągu całego okresu transformacji poradzieckiej zdominował kierunek rosyjski. Do Rosji w 2015 roku wyjechało 85% (5,4 tys. osób) emigrantów zarobkowych. Ponad 15% migrantów udało się do bliżej położonych krajów UE (13,5% – Niemcy, Polska, Litwa, Finlandia) oraz do USA.

Wewnętrzny układ przestrzenny rynku migracji zarobkowych Białorusi jest zdominowany wysokim udziałem miasta stołecznego – Mińska, które kumuluje około 1/2 ruchu przyjazdowego i 1/3 migracji wyjazdowych. Udział dwóch kolejnych obwodów, tj. mińskiego i homelskiego, wynosi po 13-14% (zob. tab. 5). W ruchu wyjazdowym emigrantów zarobkowych z Białorusi wskutek jego zdominowania kierunkiem do Rosji wyższym udziałem, oprócz Mińska, wyróżniają się wschodnie obwody przygraniczne (mohylewski – 27,9%, homelski – 17,5%, witebski – 13,5%).

Opinie wielu ekspertów (Artjuhin, Pushkevich 2015, Akulova, Kirhner, Shimanovich 2013, Tihonowa, Krasinets 2015) wskazują jednak, że faktyczna migracja zarobkowa, przede wszystkim do Rosji i krajów UE, znacznie przewyższa liczbę zarejestrowanych osób. Ocenia się, że niekontrolowany wyjazd do pracy oraz nauki za granicą przypada głównie na Mińsk oraz obwody przygraniczne z Rosją (mohylewski, homelski i witebski). Według szacunków białoruskich ekspertów migracja zarobkowa siły roboczej z Białorusi jest znacznie wyższa i waha się od 500 do 800 tys. osób. W tym przypadku, podobnie jak w przypadku legalnej migracji zarobkowej, z danej liczby pracowników migrujących do 75% wyjechało do pracy w Rosji (Tihonowa, Krasinets 2015, s. 65-66). Według Federalnej Służby Migracyjnej Rosji 1 stycznia 2015 roku na terytorium Federacji Rosyjskiej było zarejestrowano 653,6 tys. obywateli Białorusi oraz 2487 tys. obywateli Ukrainy (*Statisticheskije svedeniya...* 2015).

Znaczenie ekonomiczne migracji zarobkowych odzwierciedlają wielkości przekazów pieniężnych migrantów do krajów ojczystych. Ogólna wartość przekazów na Białoruś w latach 2005-2015 wyniosła 6606,0 mln USD, a odpływ 1331,3 mln USD. Tylko w latach 2013-2014 transfery pieniężne na Białoruś osiągnęły wartość ponad 1100 mln USD. W 90% krajem nadania była Rosja. Jednak pogorszenie sytuacji gospodarczej na głównych rynkach pracy w tym państwie spowodowało obniżenie wielkości przekazów na Białoruś o 1,8 raza, tj. do poziomu 620,4 mln USD w 2015 roku (*Informacja...* 2015).

Główne powody wyjazdu z Białorusi na pobyt stały i migracje zarobkowe nie różnią się znacznie. Ogólnie dominują czynniki ekonomiczne. Badania socjologiczne wykazały, że w 2014 roku większość respondentów wyjeżdżających na pobyt stały wśród głównych czynników, poza chęcią zapewnienia przyszłości dzieciom

Tabela 6

Główne powody wyjazdów z Białorusi za granicę dla pracy zarobkowej lub na pobyt stały (w %)

Table 6

The main reasons for departures from Belarus abroad for paid work or for permanent residence (in %)

Powody wyjazdu/opuszczenia kraju	Czasowy pobyt/praca		Stały pobyt/zamieszkanie	
	2011	2014	2011	2014
Chęć poprawy swojego statusu materialnego	70,9	54,2	64,2	38,6
Pragnienie poznania świata, życie i praca w innym kraju	44,1	63,3	41,4	34,7
Poprawa poziomu kwalifikacji	25,2	17,0	15,8	10,9
Zapewnienie przyszłości dzieciom, danie im dobrego wykształcenia	54,2	27,3	53,5	46,5
Zgromadzenie kapitału na otwarcie swojego biznesu	29,4	32,5	19,3	25,7
Brak gwarancji socjalnych, niepewność zawodowa i brak perspektywy życiowej	8,9	2,8	34,3	8,9
Połączenie z rodziną, życie razem ze swoimi bliskimi	7,4	5,2	7,3	16,8
Brak możliwości samorealizacji	-	13,8	-	39,6

Źródło: opracowanie własne na podstawie Artjuhina, Pushkevich 2015, s. 136-137

i dobrego wykształcenia (46,5%), wykazało chęć poprawy swojej sytuacji finansowej (38,6%) i zgromadzenia kapitału na otwarcie własnego biznesu (25,7%). W 2011 roku głównym motywem emigracji była również chęć poprawy swojej sytuacji finansowej (64,2%) oraz zapewnienia przyszłości dzieciom (53,5%), (tab. 6).

Według respondentów jednym z głównych motywów wyjazdów na pobyt czasowy i migracje zarobkowe w 2011 roku (kiedy wystąpił szczyt kryzysu finansowego na Białorusi) stanowiło pragnienie poprawy swojej sytuacji finansowej (70,9%), zapewnienia przyszłości dzieciom (54,2%) oraz uzyskania kapitału dla własnej działalności gospodarczej (29,4%). W 2014 roku głównymi przyczynami wyjazdu za granicę pozostawała chęć życia i pracy w innym kraju (63,3%) oraz poprawy swojej sytuacji finansowej (54,2%) i zgromadzenia kapitału na otwarcie własnego biznesu (32,5%).

Rozwój zewnętrznej migracji zarobkowej na Białorusi stanowi wynik integracji tego państwa z gospodarką światową. Federacja Rosyjska jest głównym krajem

przyjmującym białoruskich pracowników. Do głównych czynników, które przyciągają pracowników z Białorusi do Rosji, należy znaczny popyt na tamtejszym rynku pracy ze względu na kryzys demograficzny w tym kraju, brak wymogów wizowych, niższe koszty transportu, wspólna kultura i język oraz wyższe stawki wynagrodzenia za pracę. Średni zarobek netto po odliczeniu podatku dochodowego w styczniu-lutym 2016 roku wyniósł w Rosji 339 euro, na Białorusi 237 euro. Ponadto na mocy porozumienia o utworzeniu Eurazjatyckiej Unii Gospodarczej kraje członkowskie podejmują obowiązek swobodnego przepływu towarów, usług, kapitału i pracy oraz wdrażanie skoordynowanych polityk w kluczowych sektorach gospodarki.

Analiza zatrudnienia pracowników z Białorusi wskazuje, że najczęściej migrantów zatrudnia się w budownictwie, rolnictwie, usługach i wypoczynku. W ostatnim okresie wzrasta też liczba pracowników zarobkowych wyjeżdżających do pracy w handlu, gastronomii, usługach mieszkaniowych i transporcie oraz w różnych działach przemysłu (obróbka drewna, budowa maszyn, obróbka metali i in.), (Tihonova, Krasinets 2015).

Uchodźcy we współczesnym ruchu migracyjnym

Pod koniec 2014 roku prawie 60 mln osób na całym świecie zostało uchodźcami lub osobami przesiedlonymi w wyniku sytuacji konfliktowych różnej genezy i przesładowań, przemocy i szerokich naruszeń praw człowieka im towarzyszących. Wskazana grupa obejmuje 19,5 mln uchodźców, 38,2 mln osób wewnętrznie przesiedlonych i 1,8 mln azylantów. Jest to największa liczba ludzi w całej historii monitoringu uchodźców. Z 14,4 mln uchodźców znajdujących się pod opieką Komisarza ONZ ds. uchodźców ponad połowa pochodziła z trzech krajów: Afganistanu, Syrii oraz Somalii (*Dokład...* 2015). Liczba uchodźców w Europie w 2014 roku gwałtownie wzrosła i w czerwcu następnego roku wyniosła 3,1 mln osób. Rozpoczęty w 2014 roku konflikt na Ukrainie doprowadził do opuszczenia domów i wysiedlenia ponad 2 mln ludzi. Do czerwca 2015 roku było już prawie 1,4 mln osób przesiedlonych i ponad 800 tys. ubiegających się o ochronę w krajach sąsiednich, głównie w Federacji Rosyjskiej. Turcja w wyniku wojny domowej w Syrii przyjęła na swoim terytorium ponad 1,8 mln syryjskich uchodźców, stając się jednym z największych krajów przyjmujących.

Według oceny Komisji Europejskiej ogłoszonej na nadzwyczajnym szczycie szefów państw UE (wrzesień 2015 r.) przez następne trzy lata do Unii Europejskiej przybędzie około 5 mln nowych uchodźców w wyniku trwającego kryzysu na Bliskim Wschodzie i w Afryce Północnej. Wymaga to znacznych środków na pomoc dla nich. W związku z tym postanowiono przeznaczyć dodatkowe kwoty na rozwiązanie problemu uchodźców: 1,8 mld euro mają uzyskać kraje Afryki, ponad miliard euro Turcja i grupa organizacji międzynarodowych prowadzonych przez Światowy Program Żywnościowy ONZ. Od początku 2015 roku środki na ten cel zostały zwiększone przez UE ponaddwukrotnie – z 4,5 do 9,2 mld euro (Schuler 2015).

W wyniku procesów kryzysowych w sąsiadujących z Europą regionach Białoruś została włączona w system regulacji globalnych przepływów migracyjnych. W kraju

pojawiły się różne kategorie migrantów, w tym uchodźcy zmuszeni do opuszczenia swojego kraju, pozostający bez środków do życia. Na Białorusi krajowy system opieki nad azylantami i uchodźcami działa już od 25 lat, kiedy to w 1995 roku została przyjęta specjalna Uchwała w sprawie uchodźców. W 1992 roku utworzono specjalną państwową służbę migracyjną. W okresie jej działalności na Białorusi stworzone zostały warunki niezbędne do efektywnej pracy z uchodźcami i azylantami, opracowano i przyjęto szereg odpowiednich norm prawnych i ram regulacyjnych.

Tabela 7

Liczba osób, które uzyskały status uchodźcy na Białorusi w latach 1997-2015

Table 7

Number of persons who have obtained refugee status in Belarus in 1997-2015

Kraje (1997-2015)	Uchodźcy	
	Razem	%
Afganistan	627	67,7
Gruzja	136	14,7
Syria	35	3,8
Tadżykistan	32	3,5
Azerbejdżan	30	3,2
Etiopia	23	2,5
Iran	12	1,3
Palestyna	10	1,1
Pakistan	5	0,5
Armenia	4	0,4
Irak	3	0,3
Indie	2	0,2
Kamerun	1	0,1
Liberia	1	0,1
Liwan	1	0,1
Libia	1	0,1
Ruanda	1	0,1
Somalia	1	0,1
Ukraina	1	0,1
Razem	926	100,0

Źródło: obliczenia własne na podstawie *Statisticheskije dannye...* 2015

Do czasowego zakwaterowania osób ubiegających się o ochronę na Białorusi zorganizowano tymczasowe ośrodki zakwaterowania w Homlu, Witebsku, Brześciu (70 miejsc). Osoby ze statusem uchodźcy mają dostęp do opieki społecznej i pomocy medycznej na równi z obywatelami Republiki Białoruś (Selivanov 2015, s. 44).

Do 2012 roku ogólna sytuacja przepływu uchodźców i wymuszonych migrantów przybywających na Białoruś była stosunkowo stabilna. Każdego roku z wnioskami o ochronę zwracało się średnio ponad 160 obcokrajowców. W tym okresie najwięcej ich pochodziło od obywateli Afganistanu – do 70%. W 2013 roku największą grupę zgłaszających się stanowili obywatele Syrii – ponad 30%. W 2014 roku w związku z wydarzeniami w południowo-wschodnich regionach Ukrainy nastąpił czterokrotny wzrost liczby składanych wniosków przez przybywających z tego kraju. Udział obywateli Ukrainy wyniósł 76,5%. W 2015 roku układ regionalny i liczba krajów pochodzenia migrantów przybywających na Białoruś nie uległa zmianie i niestety nie zmniejszyła się ilościowo. W okresie styczeń-sierpień 2015 roku z wnioskami o ochronę zwróciły się 793 osoby, wśród których obywatele Ukrainy stanowili 76,7%, Syrii – 10,7%, Afganistanu – 4,0%, Jemenu – 2,6% (Selivanov 2015, s. 39-40).

Znaczna część uchodźców i migrantów przebywających na Białorusi postrzega ją jako kraj tranzytowy w drodze do Europy Zachodniej. Jednak w ciągu ostatniego 25-lecia około 5,5 tys. cudzoziemcom przyznano status uchodźcy lub ochrony uzupełniającej w Republice Białoruś. Tylko w latach 1997-2015 taki status uzyskało 926 cudzoziemców z 19 krajów (tab. 7). Ponadto w latach 2009-2015 1230 osób otrzymało status ochrony dodatkowej (z czego 88,5% pochodziło z Ukrainy, a 8,2% z Syrii). Uprawnienia cudzoziemców, którzy uzyskali status uchodźców, odpowiadają zakresowi praw cudzoziemców stale zamieszkujących na Białorusi.

Obecnie obserwowany jest stały wzrost liczby obywateli Ukrainy przybywających na Białoruś z okolic Doniecka i Ługańska. W znacznej części obejmuje ona osoby, które są uprawnione do otrzymania pozwolenia na pobyt stały lub czasowy. Według różnych szacunków w ciągu ostatnich dwóch lat na Białoruś przybyło od 135 do 165 tys. mieszkańców Ukrainy, głównie ze strefy konfliktu zbrojnego w Donbasie, w wyniku zagrożenia warunków ich życia, kwestii mieszkaniowych, problemów zatrudnienia i opieki medycznej (Selivanov 2015, s. 36).

Według raportu ONZ rozejm we wschodniej Ukrainie nadal pozostaje niepewny. Łamanie umów zawieszenia broni zawartych w Mińsku, regularne masowe ostrzały, obecność min i pozostałości działań wojennych są na porządku dziennym. Znaczna grupa ludności cywilnej stała się ofiarami konfliktu we wschodniej Ukrainie. Szacunki wskazują, że łączna liczba ofiar od początku konfliktu do 15 lutego 2016 r. wyniosła 30 211 osób (*Report...* 2016, s. 6-7). W tym 9167 zabitych i 21 044 rannych. Bardzo trudna sytuacja jest dla 2,7 mln cywilów mieszkających na terytoriach pod kontrolą grup zbrojnych. Szacuje się, że około 800 tys. osób mieszka w bezpośrednim sąsiedztwie linii styku walczących stron. Żyją oni w środowisku charakteryzującym się rozwojem równoległych struktur zarządzania i całkowitym brakiem praworządności. Doniesienia o nielegalnych zatrzymaniach, torturach, przetrzymywaniu bez kontaktu ze światem zewnętrznym i bez dostępu do rzeczywistych mechanizmów odwoławczych stały się codzienną rzeczywistością. Według źródeł rządowych w krajach ościennych i Unii Europejskiej ponad 1 mln Ukraińców stara się

o azyl lub ochronę czasową za granicą, w większości w Federacji Rosyjskiej i na Białorusi (*Report...* 2016, s. 7).

W celu poszerzenia ram prawnych w zakresie przyjmowania uchodźców z Ukrainy 30 sierpnia 2014 roku została przyjęta specjalna Ustawa (Ukaz) Prezydenta Republiki Białoruś Nr 420 „O pobycie obywateli Ukrainy w Republice Białoruś”. Zgodnie z jej zasadami obywatele Ukrainy i osoby niemające obywatelstwa, przybywające z regionu Doniecka i Ługańska w celach tymczasowego lub stałego pobytu, uzyskują sporo ułatwień w procedurze udzielenia zezwolenia na czasowe lub stałe zamieszkanie na terenie Białorusi.

Wskazana kategoria osób jest zwolniona z opłaty skarbowej za wydanie zezwolenia na pobyt czasowy na Białorusi i dokumentu na pobyt stały, a także z dostarczania dokumentów niezbędnych do podjęcia decyzji w sprawie wydania zezwolenia na pobyt czasowy, na pobyt stały lub na osiedlenie w przypadku braku obiektywnej możliwości przedstawienia takich dokumentów. Pracodawcy, którzy rekrutują obywateli Ukrainy do pracy na Białorusi, są zwolnieni z opłaty skarbowej za wydawanie zezwolenia na ściąganie zagranicznej siły roboczej oraz specjalnych zezwoleń na pracę. Mają też prawo przyjęcia obywateli Ukrainy do pracy bez konieczności przechodzenia przez nich ustalonej procedury uznawania (nostryfikacji) dokumentów wydanych przez instytucje szkolnictwa Ukrainy. Uchodźcy ze strefy konfliktu są zwolnieni z opłat za usługi medyczne świadczone przez publiczne organizacje zdrowotne związane z wydaniem zaświadczenia lekarskiego o stanie zdrowia przy ubieganiu się o pracę oraz szczepień ochronnych u dorosłych i dzieci, a także opieki medycznej kobiet w ciąży. W przypadku posiadania przez obywateli Ukrainy dokumentów potwierdzających zamieszkanie i szkolenie w regionach Doniecka i Ługańska uczelnie Białorusi mają prawo do przyjmowania tych osób w celu uzyskania lub kontynuowania nauczania zawodowego, średniego specjalnego lub studiów wyższych I stopnia opłacanego z budżetu państwa i budżetów lokalnych, a także na studia płatne, na zasadach przewidzianych dla obywateli Białorusi, przy dysponowaniu wolnymi miejscami przy ustalonych limitach rekrutacji, na podstawie rozmowy kwalifikacyjnej w trybie i na warunkach określonych przez uczelnie (*Ukaz...* 2014).

Niestabilność sytuacji w regionach kryzysowych, nasilenie ruchu migracyjnego do krajów UE wymagają od Białorusi dodatkowych wysiłków w pracy z uchodźcami. W tym celu na podstawie rozporządzenia ministra spraw wewnętrznych Białorusi „W sprawie ustalenia podziału kwot rejestracji wniosków o nadanie statusu uchodźcy lub ochrony uzupełniającej w Republice Białoruś na rok 2016” została zwiększona ogólna kwota na przyjęcie uchodźców w liczbie 1200 osób z przydziałem do wszystkich obwodów (witebski i homelski – po 250 osób, brzeski – 200, miński i mohylewski – po 175 i grodzieński – 150), co odpowiada tej z 2015 roku i znacznie przewyższa z roku 2014, kiedy kwota wynosiła tylko 220 osób (*Postanowienie...* 2015).

Podsumowanie

Reasumując, saldo migracji zagranicznych na Białorusi w ostatnich latach wykazuje tendencje wzrostowe wywołane kryzysem na Ukrainie i Bliskim Wschodzie. Pewne elementy stagnacji gospodarczej na rynku rosyjskim mają wpływ na obniżenie intensywności migracji zarobkowych w tym kierunku oraz ich aktywizację w warunkach większej konkurencji i reżimu wizowego do krajów UE. W dużym stopniu od sytuacji gospodarczej i intensywności procesów transformacji gospodarczej Białorusi zależeć będzie dalszy przebieg migracji zagranicznych oraz zarobkowych, nie tylko w układzie przestrzennym, ale także pod względem strukturalnym. Decydować będzie o tym potencjał poszczególnych regionów (obwodów) kraju, a nade wszystko poziom pozytywnych środków inwestycyjnych oraz możliwości działania większych miast w poszczególnych regionach i czynniki integracyjne na euroazjatyckiej przestrzeni ekonomicznej. Można uznać, że to poziom reformowania gospodarki i rynku pracy w najbliższych latach będą głównym stymulatorem wielkości, struktury i kierunków migracji zagranicznych oraz zarobkowych. Dla ruchu uchodźców i osób poszukujących ochrony Białoruś położona obok atrakcyjnego rynku pracy i preferencji społecznych UE pozostanie krajem tranzytowym, a częściowo i miejscem osiedlenia na pobyt stały dla obywateli krajów postradzieckich z „zamrożonymi” różnymi konfliktami. Jako kraj znajdujący się na zewnętrznej granicy Unii Europejskiej jest ona szczególnie narażona na negatywne strony migracji międzynarodowych – zagrożenie stanowią główne szlaki nielegalnego przetrzutu uchodźców z krajów Azji (Afganistan, Pakistan, Bangladesz, Irak, Syria) oraz kanały przetrzutu „żywego towaru”, a także narkotyków z obszarów poradzieckich republik Azji Centralnej. Wymagać to będzie dalszej współpracy z krajami UE oraz zmiany regulacji prawnych dotyczących migracji zagranicznych, zwłaszcza imigrantów zarobkowych. Napływ imigrantów nie rozwiąże problemów depopulacji ludności Białorusi oraz starzenia się jej populacji bez aktywnej wewnętrznej polityki demograficznej (co wymaga znacznych środków i długich lat), a może jedynie złagodzić skutki tych negatywnych procesów.

Literatura

- Akulova M., Kirhner R., Shimanovich G., 2013, *Tendencji i tekushchie wyzowy na rynku truda Belarusi*, Berlin-Mińsk, Issledovatel'skiy Tsentr IPM, s. 10-14 (www.research.by/webroot/delivery/files/pp2013r02.pdf z dnia 25.04.2016)
- Ambrazhevich A.I., 2014, *Migracionnoje povedenije i migracionnoje nastrojienie naseleniya Respubliki Belarus'*, Sotsiologiya, 3, s. 115-123
- Antipova E.A., Fokejeva L.V., 2012, *Ekonomiko-geograficheskij prognoz w izuchenii demograficheskich procesov (na primere Respubliki Belarus')*, Geograficheskije issledovaniya ekonomicheskich rajonov resursno-perefirynogo tipa, Chita (Rosja), s. 168-171
- Antipova E.A., Korotajev V.K., 2014, *Geodemografiya Belarusi w XXI weke: sravnitelno-geograficheskij analiz gorodskogo i selskogo naselenija*, Vestnik BGU, 2, 3, s. 91-98
- Artjuhin M.I., Pushkevich S.A., 2014, *Rol migracji v demograficheskom rozvitii Belarusi i eje regionov*, Narodonaselenie, 2, s. 43-49
- Artjuhin M.I., Pushkevich S.A., 2015, *Osnovnye problemy migratsii naseleniya Respubliki Belarus': sotsiologicheskij analiz*, Sotsiologicheskij almanah, 6, s. 126-141

- Demographic yearbook of the Republic of Belarus*, 2016, red. I.V. Medvedeva, Minsk
Demography: Size and natural increase of population. Total migration results, www.belstat.gov.by/en/ofitsialnaya-statistika/social-sector/demografiya_2/ z dnia 03.05.2016
- Długosz, Z., 2012, *Wybrane przestrzenne aspekty trwałych migracji zagranicznych ludności w Polsce w okresie transformacji*. W: *Demograficzne uwarunkowania rozwoju społecznego*, Studia Ekonomiczne, Zeszyty Naukowe Wydziałowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, red. A. Rączaszek, nr 98, s. 243-257
- Doklad Verhovnogo Komissara OON po delam bezhentsov (za period s 1.07.2014 z. po 30.06.2015 g.)*, www.elib.bsu.by/bitstream/123456789/122933/1/Journal2015_3.pdf z dnia 30.04.2016
- Informacja Nacyjanalnaga Banka Respubliki Belarus' o lichnych perevodah*, 2015, www.nbrb.by/statistics/remittances/ z dnia 30.04.2016
- Kałuża-Kopias D., 2014, *Demograficzne skutki międzynarodowych migracji w wybranych krajach Unii Europejskiej ze szczególnym uwzględnieniem Polski*. W: *Polityka społeczna wobec przemian demograficznych*, Studia Ekonomiczne, Zeszyty Naukowe Wydziałowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, red. A. Rączaszek, W. Koczur, nr 167, s. 32-42
- Kurek S., 2012, *Przemiany demograficzne w Polsce w świetle teorii drugiego przejścia demograficznego w ujęciu przestrzennym*. W: *Demograficzne uwarunkowania rozwoju społecznego*, Studia Ekonomiczne, Zeszyty Naukowe Wydziałowe Uniwersytetu Ekonomicznego w Katowicach, red. A. Rączaszek, nr 98, s. 217-230
- Matkowska M., 2011, *Kryzys gospodarczy a migracja ludności*, Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Szczecińskiego, 677, Finanse, rynki finansowe, ubezpieczenia, 43, s. 91-105
- Nowotnik D., 2011, *Migracje zagraniczne w krajach Unii Europejskiej w warunkach kryzysu gospodarczego*, Prace Komisji Geografii Premysłu PTG, 18, s. 59-70
- Postanovlenije MVD Respubliki Belarus' "Ob ustanovlenii raspredelitelnykh kvot registracii hodatajstv o predostavlenii statusa bezhentsa ili dopolnitelnoy zashchity v Respublike Belarus' na 2016 god"*, www.pravo.by/main.aspx?guid=12551&p0=W21630551&p1=1&p5=0 z dnia 3.05.2016
- Privalova N., Stanishvskaya L., 2014, *Sovremennye tendentsii demograficheskogo razvitiya Belarusi*, Nauka i innovacii, 2, s. 9-16
- Report on the human rights situation in Ukraine 16 November 2015 to 15 February 2016*, High Commissioner for Human Rights UN, www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/Ukraine_13th_HRMMU_Report_3March2016.pdf z dnia 2.05.2016
- Schuler R., 2015, *Die EU-Kommission geht von weiteren 5 Millionen Flüchtlingen aus, die in den nächsten 3 Jahren Europa erreichen werden und aufgenommen werden müssen*, www.bild.de/politik/ausland/europaeische-kommission/rechnet-mit-2018-mit-5-mio-wei-teren-fluechtlingen-42698492.bild.html z dnia 2.05.2016
- Selivanov A.V., 2015, *Materialy „kruglogo stola” po voprosam vynuždennoj migracii*, Zhurnal mezhdunarodnogo prava i mezhdunarodnykh otnoszenij, 3, s. 34-48
- Shakhot'ko L.P., 2007, *Gipoteticheskiy dolgosrochnyy prognoz chislennosti naseleniya Belarusi*, Demografiya ta sotsial'na ekonomika: naukovy-ekonomichnyy ta suspil'no-politychnyy zhurnal, 1, s. 74-84
- Shimanovich G., Chubrik A., 2013, *Predlozheniye rabochey sily v Belarusi: vyzovy dlya ekonomicheskoy politiki*, Minsk, Issledovatel'skiy Tsentr IPM, www.research.by/webroot/delivery/files/pdp2013r01.pdf. z dnia 20.04.2016
- Statisticheskije dannye o vynuždennoj migratsii v Respubliku Belarus'*, mvd.gov.by/ru/main.aspx?guid=69883 z dnia 3.05.2016
- Statisticheskije svedeniya v otnoshenii inostrannykh grazhdan nahodjashchihsya na territorii Rosijskoj Federacii (po sostojaniju na 31.12.2015 g.)*, guvm.mvd.ru/about/activity/stats/Statistics/Statisticheskije_svedeniya_po_migracionno/item/57508/57512/ z dnia 8.05.2016

- Tihonova L.E., Fokejeva L.V., 2015, *Demograficheskiy potencial Respubliki Belarus': analiz i perspektivy razvitiya*, Minsk, BGU
- Tihonova L., Krasinets E., 2015, *Trudovaya migratsiya i migratsionnaya politika Respubliki Belarus' w ramach integratsii w Evrazijskiy ekonomicheskij sojuz*, Zhurnal mezhdunarodnogoprava i mezhdunarodnykh otnoshenij, 2, s. 65-71
- Uchet trudyashchihsya-emigrantov i trudyashchihsya-immigrantov*, 2016, Ministerstvo Vnutrennih Del Respubliki Belarus, mvd.gov.by/ru/main.aspx?guid=263863 oraz odpowiednich lat:
mvd.gov.by/ru/main.aspx?guid=224293;
mvd.gov.by/ru/main.aspx?guid=263853;
mvd.gov.by/ru/main.aspx?guid=263843;
mvd.gov.by/ru/main.aspx?guid=263833 z dnia 28.04.2016
- Ukraine: Growing despair among over three million civilians in conflict zone—UN report*, 2015, www.ohchr.org/Documents/Countries/UA/Ukraine_13th_HRMMU_Report_3March2016.pdf z dnia 02.05.2016
- Ustava (Ukaz) Prezydenta Republiki Białoruś „O pobycie obywateli Ukrainy na Białorusi” (Nr 420 z dnia 30.08.2014 r.)*, [president.gov.by/ru/official_documents_ru/view/ ukaz-420-ot-30-avgusta-2014-g-9659/](http://president.gov.by/ru/official_documents_ru/view/ukaz-420-ot-30-avgusta-2014-g-9659/) z dnia 2.05.2016
- Zagorets V.S., 2011, *Mezhdunarodnaya migratsiya kak faktor formirovaniya trudovykh resursov Respubliki Belarus'*, Problemy upravleniya, 3 (40), s. 78-84
- Zlotnikov A.G., 2014, *Ekstranalnosc i intronalnosc sovremennoj belorusskoj demograficheskoy politiki*, Sotsiologiya, 2, s. 70-84

Summary

The article discusses the issues and dynamics of development of the population of Belarus in the period of economic transformation and actions of factors of migration on the overall size of the population and the state security population of the country. Based on censuses of population an analysis of the overall dynamics of population trends in the age structure of the population and development processes of the labor force. Lowering fertility rates, increased loss of natural and aging caused that in recent years an important factor replenish the population have become international migration, which become active in the post-soviet space under renewal of economic integration and local crises of various origins. Particular attention was paid to the geographical structure of international migration in Belarus. Based on the balance of domestic and international migration of population in the regions of Belarus they made their typology. Summary of the size of the balance of natural wastage and migrant influx to Belarus in 2001-2015 showing a rather negative impact of international migration on population size which results in an overall loss of population. Migrations in conditions attempt renewal of economic integration tends to increase and the influx of workers contracted to Belarus, with the simultaneous, not fully registered, the outflow of manpower from Belarus on the Russia. On the regional labor migration in regions of Belarus observed to dominate links ties with Russia, and a significant increase in the number of immigrants from the Ukraine, which directly is related to the political crisis in the south-eastern districts of the country. The growing number of refugees and people seeking protection in the modern movement as a result of migration processes of crisis in the neighboring regions of Europe shows that Belarus has been included in the system of regulation of global flows and should seek new regulatory mechanisms and forms of cooperation with the EU countries.

